

В.С. БРИЛІАНТ, В.П. ПАЛКІН

ВОКАЛЬНІ ВПРАВИ

ДЛЯ
САМОДІЯЛЬНОГО
ХОРУ

«МУЗИЧНА УКРАЇНА»

В. Бриліант, В. Палкін

ВОКАЛЬНІ ВПРАВИ
ДЛЯ
самодіяльного
хору

„Музична Україна“, Київ — 1978

В посібнику систематизовано вокальні вправи для самодіяльного хору, що застосовуються в процесі репетиційної роботи відомими хоровими диригентами країни.

Пропонуються хорові вокалізи, написані авторами, а також ряд перекладень для хору з відомих творів композиторів-класиків (фрагменти).

Учбово-методичний посібник адресується керівникам та учасникам хорової самодіяльності. Він може бути корисним і в роботі учбових хорових колективів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Одним з найважливіших елементів навчально-виховного процесу в хорі є вокальна робота, яка тісно пов'язана з формуванням строю і ансамблю як основи художньої виразності.

Неможливо домогтися всебічної злагодженості усіх компонентів хорової звучності, нехтуючи під час навчання якістю звука та його культурою. Строкати за своїм звучанням голоси не можуть забезпечити гарного унісону, на якому ґрунтується ансамбль. Тому зрозуміло, що відсутність належної роботи над звуком відчутно позначається на якості строю: фальшиве звучання партій хору, а отже, і всього колективу, пояснюється насамперед браком вокальної культури й недостатнім загальним музичним розвитком. Взаємодія цих факторів незаперечна.

«Робота над якістю звука має дуже велике, можливо, навіть вирішальне значення для ансамблю хору в розумінні злитості голосів, вирівняності та урівноваженості звучання і для хорового строю в розумінні точності й чистоти інтонації»¹.

Значною мірою саме через удосконалення хорової звучності у творчо-виконавському процесі, кінець кінцем, і можливо підійти до розкриття внутрішньої суті виконуваного твору, знайти й правильно передати музично-звукові образи, закладені в ньому. Культура звука, слова, музичного слуху й виконавська культура невіддільні. Взаємозалежність їх слід враховувати при розв'язанні питань постановки навчальної роботи у самодіяльному хорі.

Нагадаємо також, що плідна вокальна робота в хорі неможлива без вивчення хористами сольфеджіо та музичної грамоти, на яких ґрунтуються основні методичні принципи та вся навчально-виховна практика. Але слід зауважити, що в самодіяльних колективах необхідно віддавати перевагу сольфеджіо перед музичною грамотою: теоретичні відомості подаються тоді, коли для їх засвоєння вже є певна слухова база. Тому вивчення музичної грамоти і сольфеджіо бажано якнайтісніше поєднувати з роботою якнайефективнішого поліпшення вокально-хорового строю в цілому та колективної постановки голосу.

В основу вивчення музичної грамоти і сольфеджіо в хорі повинні лягти такі розділи: музичний звук і його якість, інтервали, ритм і метр, лад, акорди тощо.

Вокальна робота в хорі пов'язана також з розучуванням репертуаром, посильним у во-

кальному відношенні для даного колективу. Якщо цього не враховувати, то можуть виникнути такі, наприклад, небажані явища: хор співає на млявому диханні, а керівник бере статичний твір з тихим звучанням; хор «горлить», а до програми включається твір з високою теситурою; хор гугнявить, а йому часто доводиться співати із закритим ротом тощо.

Репертуар хору повинен бути різнобічним у багатьох відношеннях: мелодичному, фактурному, ритмічному, темповому тощо. Завдання керівника — так добирати твори, щоб це не тільки стимулювало розвиток хору, а й відповідало певному планові, системі підвищення художнього рівня колективу і його виконавської культури.

Керівник самодіяльного хору в своїй роботі часто натрапляє на такі недоліки, поширені серед непрофесіональних співаків, як нерозвиненість діапазону голосу, невміння швидко реагувати на різку зміну регістрів, недостатньо розвинуті артикуляційний апарат і співацьке дихання, невміння користуватися резонаторами, форсування звука тощо, що тією або іншою мірою впливають на елементи хорової звучності. Позбутися цих недоліків можна тільки за допомогою продуманої, цілеспрямованої та систематичної вокальної роботи. Основним учбовим матеріалом тут є спеціально дібрані й систематизовані вправи, а також невеликі уривки хорових творів.

Пропоновані вправи поділяються на 12 груп відповідно до конкретних завдань в опануванні хорової техніки. Така класифікація є, звичайно, умовною. Ці групи можна було б, наприклад, розбити на менші чи, навпаки, об'єднати у більші або взагалі переформувати по-іншому. Вони охоплюють головні елементи хорової звучності, над якими повинен працювати керівник з самого початку організації самодіяльного колективу.

Певна річ, усі згадані типи вправ тісно пов'язані і взаємно зумовлені, так що на практиці кожен елемент можна лише підкреслити, не відділяючи його від інших. При використанні у практичній роботі тих або інших вокальних вправ керівникові самодіяльного хору слід враховувати такі положення: 1) їх необхідно співати, поступово підвищуючи або знижуючи тональність, але завжди слід пам'ятати про те, щоб не було надто низьких звуків для високих голосів (сопрано і тенорів) і високих звуків —

¹ Мухин В. П. Вокальная работа в хоре — В кн. «Работа в хоре». М., Профиздат, 1960, с. 161.

для низьких голосів (альтів і басів); 2) в залежності від завдання розспівки слід проводити як з закритим ротом, так і на різні го-

лосні та склади при різному характері ведення звука — legato (плавно), поп legato (не зв'язано) і staccato (уривчасто).

ВПРАВИ

1. Вправи на розвиток плавного, наспівного, заокругленого звука, його вирівнювання та відчуття високої позиції. Співати їх потрібно спочатку з закритим ротом при трохи розтуле-

них зубах і ледве зімкнутих губах. Ці вправи слід співати на голосні у, о, а, додаючи до них приголосні м, л, н, які сприяють зібраності звучання, а також активізують вступ.

1

Andante

2

3

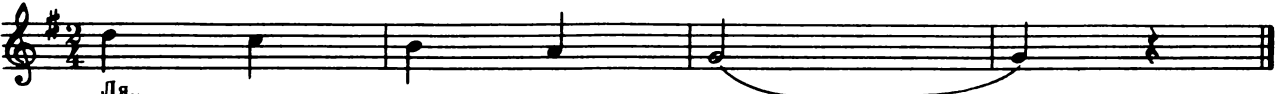

4

Ма...
Да...
Вйо...

5

6

Andante

7

4

2. Вправи на формування однохарактерного звучання голосних. Починати вправи краще з найбільш зручної голосної на середині діапазону, намагаючись наблизити до характеру її звучання всі інші голосні. Корисно міняти порядок голосних; наприклад: а, е, і, о, у; е, а, о, у. До них можна додавати приголосний з,

який надає звукові яскравості і дзвінкості, або м — для більшого відчуття резонування.

Пропоновані вправи рекомендується також співати на склади, в яких м'який голосний поєднано з м'яким приголосним — вю, вйо, завдяки чому знімається горловий відтінок у звучанні голосу.

8

A_ o_ i_ o_ у

9 *mf*

A...
Та...

10 *mp* *mf* *p*

A_ o_ у_ е_ і

11

1. Ку- ма, ку- ма, ку- ма- ма.
2. Зі- ма, зі- ма, зі- ма- ма.

12 В.-А. Моцарт «Колискова пісня»

1. Спи, мо- я ра- дість, за- сні.
2. Да- да- а...
3. Ля- ля- а...

13 *Andante* *mf*

Мі- ме, мі- ме, мі- ме.

14

1. Мм- а. і- а.
2. Ку- ма- зі- ма.
3. Ле- ма- зі- ма.

3. Вправи на зміцнення співацького дихання. Одним з істотних моментів співацького дихання є швидкий безшумний вдих одночасно ротом і носом при незмінному положенні плечей. Після цього слід на якусь мить затримати дихання перед звукоутворенням. Під час співу необхідно стежити за тим, щоб повітря витрачалось економно, рівномірно і щоб зберігалось «вдихальне» положення нижньої частини грудної клітки та поступово розслаблювалися

вдихувальні м'язи, що запобігає штовхоподібному видихові. Слід пам'ятати також, що надто глибоке дихання при відсутності достатнього вокального досвіду викликає форсоване звучання, підвищення інтонації та позбавляє звук рівності, водночас слабке, пасивне, недостатньо глибоке дихання веде до зниження інтонації, позбавляє звук яскравості, барвистості й активності.

15

16

17

18 *Andante*

19

M...

20

С.
А.

Да
До

Т.
Б.

Да
До

Виховання хорових навичок ланцюгового дихання можна розпочати з такої елементарної

вправи, стежачи за тим, щоб співаки поновлювали дихання в різний час і безшумно.

21

М...
А...

Закріплювати навички активного співацького дихання і одночасно твердої атаки звука рекомендується вправами, в яких після кожних

двох нот береться коротке, але досить об'ємне дихання.

22

А...

23

А...

4. Вправи для вирівнювання регістрів, розширення діапазонів, а також зміцнення тривалого співацького дихання.

Працюючи над злагодженням регістрів у хорових партіях і округленням голосних, професор О. В. Свешников застосовує вправи із

складами **ку-ма-ку-ма-ма** і **зі-ма-зі-ма-ма**. В даному випадку склад **ку** концентрує, збирає і округлює звук, а склад **зі** звучить дзвінко, сріблясто. При виконанні вправ необхідно стежити, щоб приголосні не розривали вокальної лінії. Це сприяє вирівнюванню регістрів.

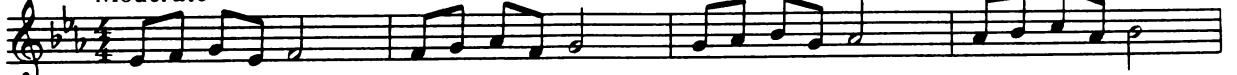
24

До тональності
Des-dur.

25

Moderato

Mi- e- a- o- y

26

27

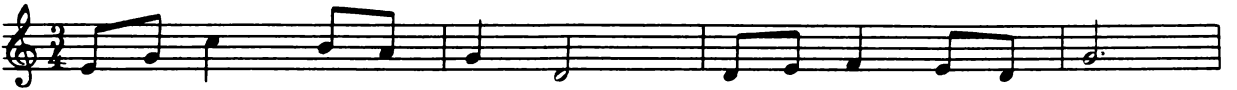
28

Mi...

Ma...

29

30

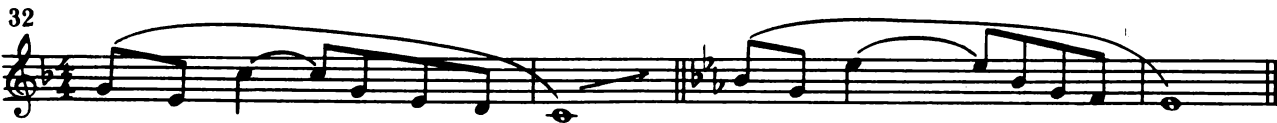
31

A..

32

33 **Allegro moderato**

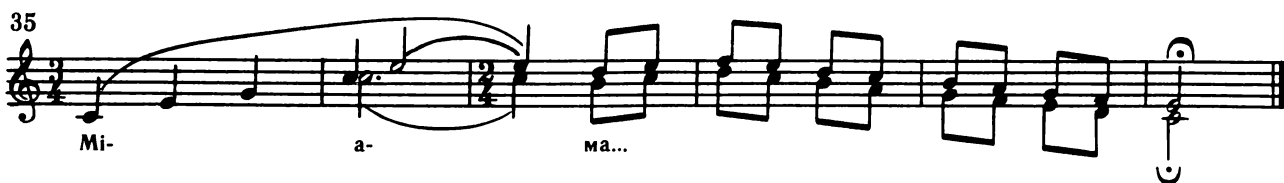
Ля, а...

34

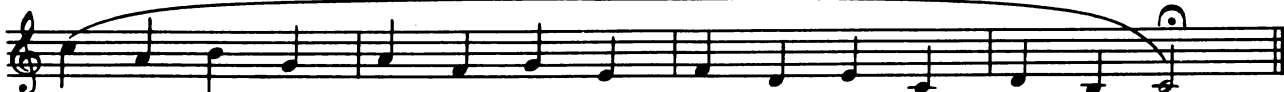
Ми- а- ма...

35

Ми- а- ма...

36

37

38

А...

39 **Andante**

40

C. A.

T. B.

5. Вправи, що завдяки їм хор привчається чисто інтонувати інтервали і відчувати стійкі звуки в різних тональностях.

Основу чистого інтонування професор К. К. Пігров вбачав у вільному володінні ве-

ликими і малими секундами і виробляв це вміння на вправах з різними тетраходами.

Корисно також розспівувати хор пентахордами.

41

I

C. A.

T. B.

II

III

IV

V

42

Musical notation for measures 42-43. Measure 42 consists of three staves of music in 4/4 time, featuring a sequence of eighth notes with upward accents (v) above them. Measure 43 continues this sequence across three staves, ending with a quarter note on a lower pitch.

43

Musical notation for measures 43-44. Measure 43 is a single staff of music in 4/4 time, showing a melodic line with eighth notes and a fermata over the final note. Measure 44 continues the melodic line across two staves, also ending with a fermata.

44

Musical notation for measures 44-45. Measure 44 is a single staff of music in 4/4 time, showing a melodic line with eighth notes and a fermata over the final note. Measure 45 continues the melodic line across two staves, also ending with a fermata.

45

Musical notation for measures 45-46. Measure 45 is a single staff of music in 4/4 time, showing a melodic line with eighth notes. Measure 46 continues the melodic line across two staves, ending with a quarter note.

46

Musical notation for measure 46. The notation is a single staff of music in 4/4 time, showing a melodic line with eighth notes. Below the staff are two lines of lyrics: "1. Ку- ма- ку- ма- ку- ма- ма." and "2. Зи- ма- зи- ма- зи- ма- ма." The lyrics are aligned with the notes above them.

6. Вправи, які розвивають рухливість як «легких» (сопрано і тенори), так і «важких» голосів (альти та баси). Їх можна виконувати, спочатку називаючи звуки, потім різноманітними складами в різних темпах і характері

виконання, а також з текстом, якщо такий є у вправах. Необхідно пам'ятати, що швидкий темп потребує звучання, більш стриманого щодо сили, для збереження легкості і рухливості голосу. Слід також стежити за яскравістю і чіткістю кожного звука.

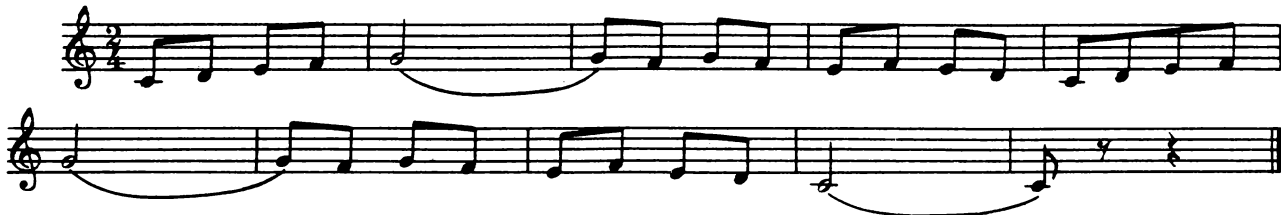
47

48

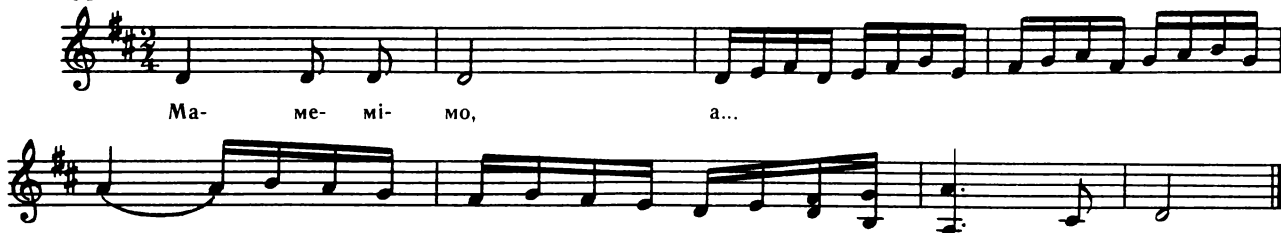
49

50

51

52

53

7. Вправи для вироблення ясної дикції та активної артикуляції. У цих розспівках приголосні слід вимовляти швидко, стрімко і чітко, а голосні співати максимально довго. Щоб до-

сягти чіткості і рухливості артикуляційного апарата, необхідно комбінувати у вправах спів голосних та приголосних в різних сполученнях, а також співати йотованими (йа, йо, йе).

Словацька народна пісня «Місяць зійшов»

54

1. Мі_ сяць зій_ шов над зем_ ле_ ю вно_ чі.
 2. Да_ ли, да_ ли, да_ ли_ ла.
 3. Да_ да_ ли, да_ да_ ли, да_ да_ ли_ да.

55

Дай, яй, яй...
 Гой, ой, ой...

56

За- зо, за- зо, за- зо, за- зо, за- зо, за- зо, за- зо- за, за.

57 Allegro

Ду_ ма_ ли ми, ду_ ма_ ли ми, ду_ ма_ ли ми ду_ му.

58

Гри- гре- гра- гро- гру.
 Ді- де- да- до- ду.
 Ми- ме- ма- мо- му.

8. Для вироблення гнучкості хорової техніки, зокрема її динаміки, необхідно застосувати вправи на філірування звука. Філірування — це поступове посилення або послаблення звучності однієї ноти або одного акорду. Тех-

ніка філірування вимагає наполегливої тривалої роботи. Такі вправи можуть бути одноголосні і багатоголосні, їх можна застосовувати для розспівування хору як закритим ротом, так і на різноманітні голосні або склади.

pp *f* *pp*

с. т. *f*

А. Б.

61

C. A.
T. B.

pp *f* *pp* *pp* *ff* *pp*

9. Вправи для розвитку почуття ритму. Цей компонент хорового звучання професор К. К. Пігров розвивав на розспівуванні гам у різноманітних ритмах і розмірах. Такі впра-

ви можна сольфеджувати або вокалізувати на будь-яку голосну або ж на склади **ма, ба, да, та** та ін.

62

63

64

65

66

67

68

69

70

10. Спів канонів, а також вправ з елементами поліфонії розвиває у співаків слух, ритм,

пам'ять, зміцнює відчуття самостійності хорих партій.

Канон «Морозна ніч», муз. В. Анцева, слова А. Нікітіна

71

Мо_ роз- Мо_ ро_ зен_ ко_ вже при_ йшов дав_ но,
і сріб_ ли_ стий і_ ній о_ по_ вив вік_ но.

72

Канон

73

C.
A.
T.
B.

74

75

76

В. Калінников «Жайворонок»

11. Гармонічні вправи, за допомогою яких хор привчається слухати чотириголосся, відчувати акорд. Вони допомагають керівникові разом з вокальною роботою здійснювати роботу над строем. Їх можна виконувати, спочатку

називаючи звуки, потім із закритим ротом, на різні голосні і склади з різноманітними динамічними відтінками. Гармонічні вправи співаються без супроводу.

e)

Musical notation for measures 78 and 79. The system consists of two staves (treble and bass) with a large slur encompassing the entire system. The notes are mostly quarter and eighth notes.

80

Musical notation for measures 80, 81, and 82. The system consists of two staves. The key signature changes to two flats (B-flat and E-flat) and the time signature is 3/4. The music features quarter and eighth notes.

81

Musical notation for measures 81, 82, and 83. The system consists of two staves. The key signature changes to three flats (B-flat, E-flat, and A-flat) and the time signature is 3/4. The music features quarter and eighth notes.

82

Musical notation for measures 82, 83, and 84. The system consists of two staves. The key signature changes to one flat (B-flat) and the time signature is 3/4. The music features quarter and eighth notes.

83

Musical notation for measures 83, 84, and 85. The system consists of two staves. The key signature changes to one sharp (F#) and the time signature is 3/4. The music features quarter and eighth notes. A dynamic marking of (p) is present in measure 84.

84

Musical notation for measures 84, 85, and 86. The system consists of two staves. The key signature changes to two sharps (F# and C#) and the time signature is 3/4. The music features quarter and eighth notes. Dynamic markings of v are present in measures 85 and 86.

12. Велике значення для вокально-технічного розвитку хору, для його удосконалення має робота не тільки над вправами, а й над вокалізами. Вокалізи — це вокальні етюди-вправи без тексту, які призначаються для розвитку виразності. Як правило, їх виконують на го-

лосну а, але їх дуже корисно також сольфеджувати, тобто співати, називаючи ноти.

Як і вправи, вокалізи необхідно співати для засвоєння і удосконалення різноманітних моментів вокальної техніки (розвитку дихання, співучості, рухливості голосу, чистоти інтонації тощо).

85

C.
A.

T.
B.

Бом
Кум
Льо

86

87

First system of musical notation for measures 87-88. It consists of two staves: a treble staff and a bass staff. The key signature is three sharps (F#, C#, G#) and the time signature is 6/8. The music features a melodic line in the treble staff and a supporting bass line in the bass staff. A slur is present over the first two measures of the bass line.

Second system of musical notation for measures 87-88, continuing from the first system. It consists of two staves: a treble staff and a bass staff. The key signature is three sharps (F#, C#, G#) and the time signature is 6/8. The music continues with a melodic line in the treble staff and a supporting bass line in the bass staff. A slur is present over the last two measures of the bass line.

88

Legato

First system of musical notation for measures 88-89. It consists of two staves: a treble staff and a bass staff. The key signature is two flats (Bb, Eb) and the time signature is 4/4. The word "Legato" is written above the treble staff. The dynamic marking "mf" is placed below the first measure of the bass line. A slur is present over the last two measures of the treble staff, with a dynamic marking "f" above it.

Second system of musical notation for measures 88-89, continuing from the first system. It consists of two staves: a treble staff and a bass staff. The key signature is two flats (Bb, Eb) and the time signature is 4/4. A slur is present over the last two measures of the treble staff, with a dynamic marking "mf" above it.

89

First system of musical notation for measures 89-90. It consists of two staves: a treble staff and a bass staff. The key signature is two flats (Bb, Eb) and the time signature is 4/4. The music continues with a melodic line in the treble staff and a supporting bass line in the bass staff.

Second system of musical notation for measures 89-90, continuing from the first system. It consists of two staves: a treble staff and a bass staff. The key signature is two flats (Bb, Eb) and the time signature is 4/4. The music continues with a melodic line in the treble staff and a supporting bass line in the bass staff.

Musical notation for measures 88-90. The system consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). The lower staff is in bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). Measure 88 features a piano (p) dynamic marking. A slur spans across measures 88 and 89 in the bass staff. Measure 90 ends with a repeat sign.

90

Musical notation for measures 91-93. The system consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The lower staff is in bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. Measure 91 features a piano (p) dynamic marking. A slur spans across measures 91 and 92 in the upper staff. Measure 93 ends with a repeat sign.

Musical notation for measures 94-96. The system consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The lower staff is in bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. Measure 94 features a piano (p) dynamic marking. A slur spans across measures 94 and 95 in the upper staff. Measure 96 ends with a repeat sign.

91

Musical notation for measures 97-99. The system consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The lower staff is in bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. Measure 97 features a piano (p) dynamic marking. A slur spans across measures 97 and 98 in the upper staff. Measure 99 ends with a repeat sign.

Musical notation for measures 100-102. The system consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The lower staff is in bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. Measure 100 features a piano (p) dynamic marking. A slur spans across measures 100 and 101 in the upper staff. Measure 102 ends with a repeat sign.

Для підвищення вокальної культури хору поряд з вокалізами можна використовувати фрагменти з творів класичної музики в пере-

кладенні для хору. Як і вокалізи, вони виконуються на голосні а, о, у, а також із закритим ротом.

92

Е. Гріг «Ранок»

Musical score for E. Grieg's "Morning" (Ranok). It consists of three systems of piano accompaniment. Each system has a treble and bass clef staff. The first system features a long melodic line in the treble clef with a slur over it, and a bass line with chords and eighth notes. The second system continues the melodic line with a slur and includes a fermata over a note. The third system concludes the piece with a final chord in the treble clef and a bass line with a fermata.

93

Ф. Мендельсон «Пісня без слів»

Musical score for F. Mendelssohn's "Song Without Words" (Пісня без слів). It consists of three systems of piano accompaniment. Each system has a treble and bass clef staff. The first system features a melodic line in the treble clef with a slur over it, and a bass line with chords. The second system continues the melodic line with a slur and includes a fermata over a note. The third system concludes the piece with a final chord in the treble clef and a bass line with a fermata.

A musical score for a short piece in G major, 2/4 time. The score consists of two staves: a treble staff and a bass staff. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 2/4. The piece begins with a treble clef and a bass clef. The melody in the treble staff starts with a quarter note G4, followed by a quarter note A4, a quarter note B4, and a quarter note C5. The bass staff provides a simple accompaniment with quarter notes G2, B2, D3, and E3. The piece concludes with a final chord in the treble staff consisting of G4, B4, and D5, and a final chord in the bass staff consisting of G2, B2, and D3.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- Аспелунд Д. Основы постановки голоса в хоровом кружке. М., Муз. сектор Госиздата, 1930.
- Баженов М. Виразне читання і культура усної мови. К., «Радянська Україна», 1949.
- Виноградов К. Работа над дикцией в хоре. М., «Музыка», 1967.
- Вокально-хоровые распевания для академического хора. (Информационное письмо). М., Всесоюзное хоровое общество, 1969.
- Гуменюк А. Український народний хор. К., «Музична Україна», 1969.
- Євпак Є. Хорові розспівки. Посібник з сольфеджіо. К., «Музична Україна», 1975.
- Егоров А. Теория и практика работы с хором. М.—Л., Музгиз, 1951.
- Егорычева М. Упражнения для певца-любителя. М., «Музыка», 1967.
- Знаменська О. Культура мови у співі. К., Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1959.
- Казачков С. Некоторые вопросы репетиционной работы с хором. Автореферат диссертации. Казань, 1955.
- Краснощекоев В. Вопросы хороведения. М., «Музыка», 1969.
- Левандо П. Проблемы хороведения. М., «Музыка», 1974.
- Мухин В. Вокальная работа в хоре.— В кн.: «Работа в хоре. М., «Профиздат», 1964.
- Павлищева О. Методика постановки голоса. Краткое пособие для хормейстеров и преподавателей пения. М.—Л., «Музыка», 1964.
- Падалко Л. Виховання ансамблю в хорі. К., «Мистецтво», 1969.
- Пигров К. Руководство хором. М., «Музыка», 1964.
- Садовников В. Орфография в пении. М., «Музгиз», 1958.
- Свешников А. Воспитание певца. «Музыкальная жизнь», 1966, № 7.
- Соколов В. Работа с хором. М., «Музыка», 1967.
- Уланов Ю. О хоровых упражнениях.— В сб. статей: «Самодетельный хор и работа с ним». М., «Советская Россия», 1959.
- Чесноков П. Хор и управление им. М., «Музыка», 1952.

Владимир Юльевич Бриллиант,
Вячеслав Сергеевич Палкин
ВОКАЛЬНЫЕ УПРАЖНЕНИЯ
для самодеятельного хора
(На украинском языке)

Издательство «Музична Україна»
Государственного комитета
Совета Министров Украинской ССР
по делам издательств, полиграфии
и книжной торговли

Редактор *О. С. Цалай-Якименко*
Художній редактор *О. В. Бєлих*
Обкладинка художника *А. Г. Русецького*
Технічний редактор *Р. Б. Шейнман*
Коректори *Г. М. Вільховська, Л. С. Корбут*

Здано на виробництво 24.10.77. Підписано до
друку 31.01.78. БФ 34171. Формат 84×108¹/₁₆.
Папір офсетний № 2. Гарнітура літературна.
Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 2,52.
Обл.-видавн. арк. 2,38. Тираж 5000. Темплан 1978 р.
№ 186. Зам. № 7-3168. Ціна 25 к. Видавництво
«Музична Україна» Державного комітету Ради
Міністрів Української РСР у справах видавництв,
поліграфії і книжкової торгівлі, 252004, Київ,
вул. Пушкінська, 32. Київська нотна фабрика,
Київ, вул. Фрунзе, 51-а.